

HÂŞİMÎ EMİR OSMAN'IN TASAVVUFİ ADAP VE ERKÂNA DAİR GÖRÜŞLERİ

HÂŞİMÎ EMİR 'OTHMÂN AND HIS VIEWS ON SUFISTIC MANNERS AND THE
FUNDAMENTALS

ABDÜLMECİT İSLAMOĞLU

Sorumlu Yazar/Correspondence

MERVE GÜVEN

Öz

16. yüzyıl Bayrami Melami şeyhlerinden Hâşimî Emîr Osman, Kasımpaşa'da kurduğu tekkesi ile Melamiliği kurumsallaştıran isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Manzum ve mensur eserleriyle dini-tasavvufî Türk edebiyatına katkılar sunan müellifin *Tarikatname*'si, tasavvufî adap ve erkâna dair görüşlerinin yer aldığı bir eserdir. Yurt içi ve dışında sekiz nüshasını tespit ettiğimiz bu önemli eser, tarikata girenlerin uymaları gereken usul ve yöntemden, seyr ü süluk sırasında göz önünde bulundurulması gereken kurallardan, mürşit ve ihvana karşı takınılması gereken tavırdan bahsetmektedir. İlk olarak Bayrami Melami kutbu Sârbân Ahmed'in mensuplarından Vizeli Alâeddin'e, sonrasında yine aynı çizgide bulunan Gazanfer Efendi'ye intisabı hakkında çıkan iddialar sonrasında ise Halveti şeyhlerinden Nureddinzade'ye bağlanması müellifin tasavvufî görüşlerine yer verdiği *Tarikatname*'sini dikkat çekici hâle getirdiği gibi eserin incelenmesini de zorlaştırmaktadır. Makalemiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte; Osmanlı döneminde tasavvufî hayatı derinden etkileyen melamet düşüncesinden, bu neşvenin Bayramiye tarikatı içerisindeki zuhurundan ve Bayrami Melamileri'nin kendine has uygulama ve esaslarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Hâşimî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölüm; çalışmanın konusunu teşkil eden *Tarikatname*'ye hasredilmiştir. Bu bölümde eserin nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve *Tarikatname* muhteva itibarıyla incelenmiştir. Son bölümde ise eser hakkındaki bazı tespit ve tartışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Tasavvuf, Hâşimî Emîr Osman, *Tarikatname*, Melamiyye, Bayramiyye.

Abstract

Hâşimî Emîr 'Othmân, one of the Bayrami Melami sheiks of the 16th century, is the person who institutionalized the understanding of Melami theory with his dervish lodge in Kasımpaşa. One of the most famous works of the author is *Tarikatname* in which he presented his views on sufistic rules and conventions. He made important contributions to the religious-sufistic Turkish literature with his prose and verses. The rules and methods that the followers should obey while entering the order, rules that should be followed during seyr u suluk, behaviors and attitudes that should be obeyed concerning the religious guide and ikhwan are the issues that are mentioned in this important work. Hâşimî first initiated Alâ' al-Dîn from Vize, one of the followers of Bayrami Melami Qutb Sârbân Aḥmad. After that, he started following the orders of Gazanfer Efendî, who was in the same line as Alâ' al-Dîn. After the allegations about him, he initiated to Nûr al-Dîn-zâde, one of the Khalwatî sheiks. All these processes make it both attractive and difficult to analyze his work *Tarikatname*. In his work, there are information and presentations of his views. Our article is made of the introduction section and the three following sections. In the introduction part, the notion of melamet, which affected the sufistic life and understanding in the Ottoman period, is mentioned. The reflection of this understanding in the Bayramiyya sect, the original notions and practices of Bayrami Melami followers are also described in the work. In the first section of the study, information about the life of Hâşimî is presented and his works are introduced. The second section, eight copies that we could determine are introduced and the content of *Tarikatname* is analyzed. In the last section, the work is re-analyzed in the context of Melamiyya. Some findings and discussions about the work are presented to the readers.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Şufism, Hâşimî Emîr 'Othmân, *Tarikatname*, Melamiyya, Bayramiyya.

Giriş

Tarikatnameler, tarikata girenlerin uymaları gereken adap ve erkândan, seyr ü süluk sırasında göz önünde bulundurulması gereken kurallardan, şeyh ve ihvana karşı takınılması gereken tavırdan bahseden eserlerdir. Mürit ve dervişlere yol gösteren tarikatnameler (Uludağ, 1988, 1/336), bir bakıma talimatname özelliği de taşımaktadır. Zira tarikat mensubu, tarikatnamede zikredilen kuralları kabullenmiş ve bu ilkelere göre davranmayı hayatının gayesi hâline getirmiş demektir. Söz konusu ilke ve davranışların izahı için ayet ve hadis iktibaslarına, menkıbelere ve tasavvufun düşünce dünyasına da tarikatnamelerde sıklıkla yer verilir (Özkan, 2003, 142). Çalışmamızda *Tarikatname*'sini incelediğimiz Hâşimî Emîr Osman (öl. 1003/1595), Bayrami Melami şeyhidir. Bu nedenle söz konusu eseri değerlendirmeye geçmeden önce Osmanlı döneminde tasavvufi hayatı derinden etkileyen melamet düşüncesinden, bu neşvenin Bayramiyye tarikatı içerisindeki zuhurundan ve Bayrami Melamileri'nin kendine has uygulama ve esaslarından bahsetmek gerekir.

Ruhani bir hüviyete sahip olan tasavvuf cereyanı zamanla müesseseleşmiş; bu durum sufilere has adap ve erkânı, metot ve yöntemleri, giyim ve kuşama, mekan ve mevkileri beraberinde getirmiştir. Sufiler yaşam tarzlarıyla, giyim kuşamlarıyla halktan ayrıldıkları gibi uzun süren halvet ve uzlet hayatları da onları cemiyetin dışına itmiş, geçimlerini tekke ve zaviyeye bağımlı hâle getirmiştir. İşte melamet bu tavra karşı, yine tasavvufi muhitin içinden doğmuş bir harekettir (Kara, 1987, 560). Resmî tasavvuf anlayışına muhalif bir tavır alan Melamiler (Işın, 1994, 5/381), herhangi bir tarikat yapılanması içerisine girmemiş, tekke edinmemiş, sema, devran gibi zikir ayinleri düzenlememiş (Tek, 2019, 403), benlik duygusunu artıran ve kendilerini halktan ayıran hırka, taç gibi özel giysi ve sembollere itibar etmemiş (Işın, 1994, 5/381), inzivaya çekilmek yerine halk ile iç içe yaşamayı (Tek, 2009, 46), çalışmayı ve kendi el emekleriyle geçinmeyi tercih ve teşvik etmişlerdir. Tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmeye başladığı dönemden itibaren bir neşve ve meşrep olarak varlığını sürdüren Melametilik, Bayramiyye tarikatı içinde yeniden zuhur etmiş (DİA, 2004, 29/27) ve bu dönem üç devreye ayrılan Melamiliğin ikinci dönemini teşkil etmiştir (Sâdık Vicdânî, 1338, 1/24).

Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra önde gelen iki halifesi Akşemseddin (öl. 863/1459) ve Ömer Dede Sikkîni'nin (öl. 880/1475) meşrep konusunda fikir ayrılığına düşmesi sonucu tarikat, Şemsiyye-i Bayramiyye ve Melamiyye-i Bayramiyye olmak üzere iki kol üzerinden varlığını sürdürmüştür. Akşemseddin tarafından kurulmuş olan Şemsiyye, züht ve takvayı, Ömer Dede Sikkîni'nin temsil ettiği Melamiyye ise ilahi aşk ve cezbe ön plana çıkarmıştır (Şahin, 2015, 596). Klasik Bayramiliği devam ettiren, ehlisünnet çizgisine sıkı sıkıya bağlı ve siyasi iktidarla barışık Şemsiyye mukabil Melamiler, ileri vahdet-i vücutçu görüşleri (Ocak, 2020, 327), kutbiyet merkezli tasavvuf anlayışları, kendilerini itikadi ve fıkhi hiçbir mezhebe bağlı görmemeleri, tevella ve teberrâ sahibi olmaları, şeri cezaları kendi içlerinde uygulamalarıyla Sünni temeller üzerine kurulan Osmanlı Devleti'nin tenkit ve takibine maruz kalmıştır (Tek, 2009, 8). Osmanlı iktidarının kendilerine yönelik olumsuz algısının sonucu kutuplarından üçünü kurban veren Bayrami Melamileri, iktidar kaynaklı yeni tehditleri göz önünde bulundurarak daha titiz ve nispeten daha gizli hareket etmek zorunda kalmış (Şahin, 2015, 65), bazı Melami kutupları gerçek kimliğini saklayarak takma isimlerle irşat faaliyetine devam ederken bazıları kendisini

tarikat mensuplarından bile gizlemiştir (Aytekin, 2019, 223-224). Bu tavır doğal olarak müntesiplerin eserlerine de yansımış ve Melamiler gizlenme ilkesi gereği kendilerine has tabakat kitabı yazmadığı gibi (DİA, 2004, 29/27), eserlerinde doktrinlerini açık bir biçimde ilan etmemeye gayret etmişlerdir (Sabitoğulları, 2019,70). Emîr Osman'ın makalemizde ele aldığımız *Tarikatname*'si de bu yönüyle incelemeye değer bir eserdir. Bu çalışmada, Hâşimî Emîr Osman'ın mensur *Tarikatname*'sinden hareketle tasavvufi düşüncesi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Müellifin Bayrami Melami tarikatına mensup olması dolayısıyla eserin muhtevası Melamiyye bağlamında ele alınacak, Hâşimî'nin mensubu olduğu tarikatın usul ve esaslarına tabiiyeti sorgulanacaktır. Gizliliği temel prensip olarak kabul eden bir tarikatın mensubunun, tasavvufi düşüncelerini aktardığı eserinde bu ilkeyi ne denli koruduğu, düşüncelerini aktarmada ne denli açık olduğu tahlil edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu ilke gereği çok fazla eser vermemiş olan bir tasavvufi hareketin az sayıdaki yazılı metinlerinden birini tahlil ve tenkit, alana yönelik çalışmalara yeni bir boyut kazandıracak ve literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracaktır kanaatindeyiz.

Bu doğrultuda ilk olarak Osmanlı dönemi alfabesiyle yazılmış olan söz konusu eser tarafımızca transkribe edilmiş ve makale bu metin üzerine bina edilmiştir. Giriş ve üç bölüm hâlinde düzenlenen çalışmanın birinci bölümünde müellifin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölüm çalışmanın konusunu teşkil eden *Tarikatname*'ye hasredilmiştir. Bu bölümde eserin nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve *Tarikatname* muhteva itibarıyla incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise bazı tespit ve tartışmalara yer verilmiştir.

1. Hâşimî Emîr Osman'ın Hayatı ve Eserleri

Tarikatname yazarının asıl adı Osman'dır (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, 1/657). Hz. Peygamberin soyundan geldiği için Seyyid, Emîr ve Hâşimî nisbesiyle (Mahmûd Cemâleddin el-Hulvî, 2013, 555; Mehmed Süreyya, 1329, 11), saçlarını uzatmasından dolayı Saçlı Emîr lakabıyla, Kasımpaşa'daki tekkesinden ötürü de Kasımpaşalı olarak anılmaktadır. Sivas'ta dünyaya gelmiştir. Amasya'da medrese tahsiline başlamış, buradaki ilk tahsilinin ardından İstanbul'a giderek Sahn-ı Seman Medresesi'ne devam etmiştir. Gördüğü bir rüya üzerine eğitimini yarıda bırakan Hâşimî, Vize'ye giderek Bayrami Melami kutbu Sarban Ahmed'in (öl. 952/1545) mensuplarından Alaeddin Efendi'ye (öl. 970/1563) intisap etmiştir (Donuk, 2017, 2/1238). Vizeli Alaeddin'in vefatından sonra yerine geçen Gazanfer Efendi'nin (öl. 974/1567) yanında sülukunu tamamlamış, aynı zamanda kızıyla evlenerek damadı olmuştur (Mahmûd Cemâleddin el-Hulvî, 2013, 556). Gazanfer Efendi'nin vefatının ardından İstanbul'a dönmüş, Kasımpaşa'da kurduğu tekkesiyle klasik anlamda bir tarikat yapılanmasına dayanmayan Melamiligi kurumsallaştırmış ve Rumeli Melamiliginin İstanbul'da temsili noktasında önemli bir adım atmıştır. Melamilere karşı baskının arttığı ve kutuplarının idam edildiği dönemde şiirleriyle Batını fikirleri yaydığı iddiaları sonucu (Işın, 1994, 5/383), Hâşimî hakkında da takibat başlamış, bunun üzerine dönemin nüfuzlu Halveti şeyhlerinden Filibeli Nureddinzade'ye (öl. 981/1574) intisap etmiştir (Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, 2013, 125; Vassâf, 2006, 2/533). Kaynaklar Emîr Osman'ın Nureddinzade'ye intisabıyla sonuçlanan bu takibatın '*Ben ne dersem Hak onu işler hemân / Şöyle benzer, ben anın ağastıyam*' (Yıldız, 2003, 57; Ünlütürk, 2004, 19; Sofuoğlu, 2015, 169) beytini de içeren şiirle başladığını kaydetmektedir.

İstanbul'da büyük yankı uyandıran ve kulaktan kulağa yayılan bu gazele, Sünbüliyye tarikatı şeyhlerinden Yusuf Sinanüddin (öl. 988/1581) tarafından bir reddiye yazılmıştır (Yusuf Sinanüddin, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2912/8). Sinan Efendi *Tadlilü'l-Te'vil* adlı bu risalesinde şiirin kime ait olduğunu belirtmezken, Gölpınarlı o dönemde İstanbul'da yaşayan ve şair olan Melamileri değerlendirip şiirin Emîr Osman'a ait olabileceğini ifade etmiştir (Gölpınarlı, 1931, 75). Ancak, bahsi geçen şiirin son iki beyti Kınalızade Hasan Çelebi'nin (öl. 1012/1604) tezkiresinde Süleyman Rusûhî (ö.?) adına kayıtlıdır (Kınalızade Hasan Çelebi, 1989, 385). Ayrıca bu şiire şerh yazan Münîrî-i Belgradî (öl. 1026/1617) risalesine şiirin yedi beytini aktararak başlamıştır.¹ Gazelin mahlas beytinden şiirin Rusûhî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır:

“Ey Rusûhî şem‘i cem‘i âlemün

Bâl u per yakmakda bî-pervâsiyam” (Münîrî-yi Belgradî, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2927/10, 164b).

Emîr Osman, Halvetiyye tarikatına intisabı sonrası gördüğü bir rüyayı Nureddinzade'ye anlatır ve Nureddinzade'nin: “*Emîr, senin bize ihtiyacın yok. Var git, dervişanın ile meşgul ol. Fakat bizim kisvemizi ve evradımızı terketme.*” şeklindeki yorumu üzerine tekkesine dönüp hizmetine devam eder (Mahmûd Cemâleddin el-Hulvî, 2013, 557). 11 Zilkade 1003 (18 Temmuz 1595) tarihinde vefat eden Hâşimî, Kasımpaşa Kulaksız'daki tekkesinin haziresine defnedilmiştir (Donuk, 2017, 2/1238; Mehmed Süreyyâ, 1996, 3/481; Bursalı Mehmed Tahir, 1333, 1/188; Vassâf, 2006, 2/533).

Emîr Osman'ın tasavvufî şiirlerini bir araya getirdiği *Divançe* 'si, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Ünlütürk, 2004). Müellifin ayrıca İsrâ suresinin tefsirine dair küçük bir risalesi (Hâşimî Emîr Osman, Hasan Hüsnü Paşa, 758/02), ihvanına ve dostlarına gönderdiği mektuplarından oluşan *Münşeât* 'ı (Bursalı Mehmed Tahir, 1333, 1/188), *Ümmiyye*² isimli Arapça bir eseri (Hâşimî Emîr Osman, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1072) ve çalışmamızda ele aldığımız mensur *Tarikatname* 'si³ bulunmaktadır.

1 Gazel hakkında ayrıca bk. Oğuzhan Şahin, “Rusûhî'nin Kuş Diliyle Bir Gazeli ve Yûsuf Sinânüddin ile Münîrî'nin Şaire Reddiyesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, 47, 2016, 209-248.

2 Katalog kaydının ve müellif hakkında daha önce yapılmış olan bazı çalışmalarda zikredilen aksine eserin ismi *Ümmiyye* 'dir. Şaban Er, *Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri* isimli çalışmasında, eserin adının *Kutbiyye* değil *Ümmiyye* olduğunu kaydettikten sonra, eserin Hâşimî Emîr Osman'a ait olmadığını “kat'î olarak kendisinin değildir.” sözleriyle iddia etmektedir. Bk.Şaban Er, *Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri* (İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2015), 188. Eserin adının kayıtlara *Kutbiyye* olarak geçmesinin nedeni, sayın Er'in de belirttiği üzere 1b'de, eserin kutbiyeti/kutbun özelliklerini konu aldığı vurgulanmasıdır. Dolayısıyla eserin içeriğine ve bu ifadelere bakılarak *Kutbiyye* isminin verilmiş olması muhtemeldir. Bununla beraber 146a'ya bakıldığında eserin bizzat müellif tarafından *Ümmiyye* olarak isimlendirildiği görülecektir. Eserin Emîr Osman'a aidiyeti konusuna gelince; yine bizzat müellifin 38b ve 134b'de belirttiği üzere, öncesinde Vizeli Alaeddin'e sonrasında ise Gazanfer Efendi'ye intisap ettiğini söylemesi ve 128b-135a'da bu ikisinin menakıbından bahsetmesi başta olmak üzere pek çok ifadede eserin ona ait olduğu açıkça görülmektedir. Sayın Er'in ilgili başlık altında bu bilgilere hiç değinmemesi ve varsayımlarını *Kınalızade Tezkiresi* 'nde geçen bir başka Hâşimî üzerine kurması sağlıklı bir netice vermemiştir. Eserde Emîr Osman'ın tarikatına intisabına dair -başka kaynaklarda da belirtilen- rüya hadisesine ve Sahn-ı Seman Medresesi'ndeki tedrisat hayatına dair verdiği bilgiler de eserin ona aidiyeti konusunu ispatlamaktadır.

3 *İslam Ansiklopedisi* 'nde sehven eserin manzum olduğu belirtilmiştir. Bk. Mustafa İsmet Uzun, “Hâşimî Emîr Osman Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/412. Bu yanlış bilgi Aynizeliha Açar tarafından 2016 yılında hazırlanan *Divançe-i Emîr Osman b. Mehmet Sivasî* başlıklı yüksek lisans tezinde de tekrar edilmiştir. Üstelik Açar, Emîr Osman'ın *Divançe* 'sini Atatürk Kitaplığı'ndaki OE_Yz_1300 yer numaralı nüsha ve Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa'daki

2. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname Adlı Eseri

2.1. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sinin Nüshaları ve Tavsifi

Emîr Osman'ın *Tarikatname* adlı eserinin yurt içinde ve dışında tespit edebildiğimiz kadarıyla sekiz nüshası bulunmaktadır. Bunlar: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, OE_Yz_1259_01; OE_Yz_0797; OE_Yz_1300_01, Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa, 758_01; Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2635/1; Konya Mevlâna Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı 130; Dâru'l-Kütübi'l-Kavmiyye (Mısır), Talat 13; Staats Bibliothek zu Berlin (Almanya), Ms. Or. Oct. 2772 numaralı nüshalardır.

Makalemizde esas aldığımız İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda OE_Yz_1259_01 numarayla kayıtlı nüshanın yazımına 12 Rebiyülevvel 1305/28 Kasım 1887'te başlanmış, istinsah 5 Rebiyülahir 1305/21 Aralık 1887'de tamamlanmıştır. Sırtı kahverengi meşin, ön ve arka kapaklar (ay-yıldız ve tuğra süslemeli) bez kaplı mukavva cilt içinde 104 yaprak bulunmaktadır. *Tarikatname* 1b-61a sayfaları arasında yer almaktadır. 160x125 (120x95) mm. ebadında, sarı kâğıt üzerine, 10-11 satırlı, siyah mürekkep kullanılarak rika ile yazılmıştır.

2.2. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sinin Muhtevası

2.2.1. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sinde Mürşid-i Kâmil ve Vasıfları

Bayrami Melamileri'nin tasavvufi görüşlerinin esasını İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240)temellendirdiği vahdet-i vücud ve ona bağlı olarak hakikat-i Muhammediyye⁴ inancı oluşturur. Hakikat-i Muhammediyye'ye mazhar olan kişiye mürşid-i kâmil, kutup denir (Tek, 2009, 50). Emîr Osman da eserine hakikat-i Muhammediyye kavramını açıklayarak başlar:

“Hağ celle ve 'alâ kendünüñ zât-ı akdemi, bu 'âlem-i mülk ü melekût vücûda gelmeden gaybü'l-guyüb kendü zât-ı pâkini temâşâ eylerdi ve ol 'âleme 'âlem-i 'amâ dirlerdı. (...) Ya'nî zâtı sıfâtında medfün olmuşıdı ve sıfâtı dañi 'ilminde mañzûn idi. Ba'de zât-ı şerîfi kendü fazlından zuhûr-ı tām ile zuhûra irâdeti ta'alluk itdi. Dañi kendü nûrından zât ü sıfâtı vü ef'âli müşâhede olunmağa kâbil bir âyine hağk itdi. Aña meşâyih-i 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hağkikat-i Muḥammediyye dirlir ve âdem-i ma'nâ dirlir ol nûrdur. (...) Ey tâlib-i Hağ! Âğâh u mutenebbih ol ki mürşid-i kâmil hağkikat-i Muḥammediyye mazharıdır” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 1b, 2a, 7a).

758 yer numaralı nüshadan hareketle transkribe ederken her iki yazmanın başındaki mensur *Tarikatname*'yi ayırt edememiş ve *Divañçe*'nin mensur dibacısı olduğunu zannederek eserle birlikte transkribe etmiştir. Ayrıca söz konusunda çalışmada tahrif niteliğinde pek çok önemli okuma hatasının olduğunu da belirtmek gerekir. Bk. Aynizeliha Açar, *Divañçe-i Emir Osman B. Mehmet Sivasî (Çeviri yazı, Tenkitli Metin)* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

4 Hakikat-i Muhammediyye ya da Nur-ı Muhammedî; Hz. Muhammed'e mahsus nur veya nübüvvet nuru anlamına gelmektedir. Hakikat ya da öz (cevher) olarak kabul edilen bu nur, Hz. Muhammed'in manevi varlığında sembolleşmektedir. Başka varlıklar, nurlar ve nebiler; Hz. Âdem'den önce yaratılan ve Allah katında en sevgili ve en değerli olan bu nurun çerçeğini tafsil ve beyan için yaratılmışlardır. Tüsterî, Hallâc, İbnü'l-Arabî, Abdülkerim el-Cîlî, Kastallânî başta olmak üzere pek çok mutasavvıf, eserlerinde bu görüşü yer vermiştir. “Âdem ruh ile ceset arasında iken Hz. Muhammed'in nebi olduğu, “levlâke levlâk” ve “ilk yaratılan şeyin Hz. Muhammed'in nuru olduğu” gibi rivayetler; nur-ı Muhammedî görüşünün İslami dayanakları olarak kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Mehmet Demirci, “Nûr-ı Muhammedî”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 1983, 239-258.

Emîr Osman, bu nurun Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin alınlarında seyr ü süluk ederek ve her bir vücutta terbiye olunarak asıl sahibine ulaştığını belirtir. Nur-ı ilahi, Hz. Peygamber'in alınında tecelli ettiği zaman artık isim, müsemması bulmuştur. Hz. Peygamber'den sonra ise hakikat-i Muhammediyye'nin nübüvveti sona ermiş, velayet sıfatı baki kalmıştır. Emîr Osman'a göre mürşid-i kâmilin gönlünde de hakikat-i Muhammediyye zahir olur ve mürşid-i kâmil o nur ile kendi vücudundan ve diğer eşyadan Allah'ın zatını ve sıfatlarını müşahede eder. Mürşid-i kâmilin görmesi, işitmesi, söylemesi, vermesi hep bu nur ileldir. Mürşid-i kâmil bu nur ile bütün eşyanın hakikatini idrake kadirdir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,5b, 6b, 30b, 34a).

Bayrami Melamilîği'nde irşat yetkisi bir kişiye, Hz. Peygamberin vârisi ve zamanın kutbu kabul edilen mürşide aittir (Tek, 2009, 45). Melami kutupları bu ruhani organizasyonun idaresini üstlenen manevi otoriteyi temsil eder ve kutbiyet tarihsel süreklilik gösterir. Bu açıdan sahibü'z-zaman sayılan Melami kutupları diğer tarikatlardaki kurucu şeyhlere verilen pir unvanından daha kapsamlı bir içeriğe ve şeyh ya da halife gibi yöneticilerin üstünde bir konuma sahiptir (Işın, 1994, 5/381). Ahmet Yaşar Ocak, Melamiler'in Hurufiliğin kuvvetli etkisinde kalmış olan vahdet-i vücut görüşlerinden hareketle çok güçlü ve çok yönlü bir kutup anlayışına sahip olduklarını belirtir. Bu anlayışa göre kutup, kâinatta maddi-manevi her türlü tasarruf yetkisine sahiptir (2020, 337-339). Emîr Osman da mürşid-i kâmilin "*âlem-i mülk ü melekûtta şâhib-i kudret ve şâhib-i taşarruf*" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,50b) olduğunu belirtir ve şu ifadelerle yer verir:

"Mürşid-i kâmil her zamânda bir kimesne olur. Nitekim dinildi Haqq'ın zâtı birdür ve mazharı daği bir kimesnedür. O kimesneye 'abdu'llâh ve gavv-ı a'zam ve kutb-ı ekber ve kutbu'l-aqtâb ve mürşid-i kâmil dirler. Ve şâhib-i zamân ve şâhib-i taşarruf daği dirler. (...) Ve anuñ katında iki dervîş olur. Birininüñ yüzünden 'âlem-i ervâhı taşarruf ider. Anuñ maqâmı kutb-ı a'zamun sağ tarafında olur. Ve birisi 'âlem-i mülke taşarruf ider. Sol yanında oturur. Bunuñ mertebesi andan a'lâdur. Kutb-ı a'zam dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete intikâl ider olsa, bi-izni'llâh şolunda olan kutbuñ yerine geçüp sağ yanında olan sol yanına geçer. Bu iki 'âlemi müşâhede itmişdür. Ammâ sağ yanında olan henüz 'âlem-i mülke taşarrufa mâlik olmamışdur. Hâsıl-ı kelâm üç yüz elli altı ricâlu'llâh vardur ve bir kavilde elli beş kişidür. Memâtları hâlinde bir birisi maqâmına ikâmet olunmuş ve bu zikr olunan tertib üzerinedür" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,7b, 8a, 31b, 32a).

Ocak, Melamilerin kutup anlayışlarıyla hem dinî hem de siyasi yetkiyi bir kişiye verdiklerini dolayısıyla siyasal iktidara, Osmanlı yönetimine karşı bir tutum sergilediklerini belirtir. Bayrami Melamilîği olarak anılan ikinci devre Melamilîğinin, Anadolu'da yaşanan toplumsal ve siyasi değişim ve bunalımın sevkiyle siyasal otoriteye sufiyane bir tepki olarak doğduğunu ifade eder. Bu nedenle Bayrami Melamilîğini, klasik bir tarikattan ziyade *'yarı siyasi bir sufi hareket'* olarak nitelemenin daha uygun olacağını söyler. Melamilerin Osmanlı devletinin baskı ve takibine maruz kalmalarının sebebinde de bu yaklaşımlarına bağlar (Ocak, 2020, 328, 330, 342).

Bayrami Melamilîğinde gizlilik büyük öneme sahiptir. Amellerin ve manevi hâllerin riya olmaması amacıyla gizlenmesi, ehil olmayana ilahi sırların açıklanmaması Melametiliğin temel ilkelerindedir (Bolat, 2003, 198). Emîr Osman buna "*Ma'ârif-i ilâhiyyenüñ ve 'ulüm-ı ledünninüñ ehil olmayana izhâr itmesi küfürdür.*" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 42b) sözleriyle temas etmektedir. Bu yolun karakteristik bir özelliği olan gizlilik esası, haklarındaki negatif algının artışı ile Melamiler tarafından

daha katı bir şekilde uygulanmış ve varlıklarını devam ettirmeye yönelik bir güvenlik uygulamasına dönüşmüştür (Aytekin, 2019, 220; Ocak, 2020, 332-334). Bayrami Melami şeyhleri kitmana riayet gereği kendilerini başka bir tarikattan göstererek bu tarikatlara ait tekkelerde postnişinlik yapmışlardır (Işın, 1994, 5/54). Melametiyye’de en çok perdelenen ve gizliliğin en yoğun olarak görüldüğü kişi ise kutup olmuştur (Aytekin, 2019, 222). Emîr Osman da ‘*Velilerim kubbelerim altındadır. Onları benden başkası bilemez.*’ (Gazzâlî, 1983, 4/357) rivayetiyle gizlilik ilkelerini temellendirirken şu ifadelere yer vermektedir:

“Mürşid-i kâmilî Hâk tebâreke ve te’âlâ kendü nûriyla ‘âlem-i fenâda pinhân itmişdür. Ve beşeriyet libâsıyla anuñ haķîkatini münkir ü münâfîk gözinden pinhân itmişdür. Hiç kimesne ‘aql ile anı idrâke kâdir degüldür. Nitekim hadîs-i kudside vârid olmuşdur: ‘Evlîyâ’î tahte kıbâbî, lâ-ya’ rifuhum ğayrî.’ (...) Ammâ hâlifetu’llâh olan kimesneyi cân u dilden tâlîb olan ‘aşıklara Hâk tebâreke ve te’âlâ tarafından yâ ilhâm-ı Rabbanî ile veyâhud rûh-ı Resûl’den şefâ’at tarîķiyle rû’yâlarında veyâ yaķazalarında elbetde bir vechile i’lân olunur” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,34a, 38b).

Bayrami Melamiliği’nde mürşide teslim ve itaat önemli bir unsur olup, manevi eğitim mürşide duyulan muhabbet ve ondan gelen cezbeyle gerçekleşir (Tek, 2009, 47). Emîr Osman bu hususa ‘*Cezbe lügatde çekmege dirler. Bârî te’âlâ kulumu kendü tarafına çekmenüñ ma’nâsı anı mürşid-i kâmile işâl itmekdür.*’ (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,54b) sözleriyle temas eder. Bu nedenle talip, mürşid-i kâmile canı gönülden kendini teslim etmelidir. Onun gönlünü incitmekten korkmalı, çekinmelidir. Zira mürşid-i kâmilin gönlü arş-ı Rahman’dır. Teveccüh ona değil onun gönlünde olan nur-ı ilahiyedir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,11b-12b).

Melamilerde eğitici ve yetiştirici bir diğer unsur ise mürşidin nazarıdır (Aytekin, 2019, 206).⁵ Emîr Osman’a göre mürşid-i kâmilin nazarında ‘*iksîr-i cevher*’ vardır. O bu sayede Hakk’a kavuşmayı arzulayanların bakıra benzeyen kalbini altına çevirir, nefesiyle onların gönüllerini Hz. İsa misali ihya eder. Onların nefsi emarelerini ‘*Ölmeden önce ölüñüz*’ (Aclûnî, 1351/1932,2/291) rivayeti gereğince mevt-i ihtiyariyle öldürüp ebedî hayata ulaşmalarına vesile olur. Zira Emîr Osman’ın ifadesiyle: “*Allâh tebâreke ve te’âlâ nefsuñ mevtini mürşid-i kâmil olan kimsenüñ elinde ķomışdur.*” Şeytanın hilelerinden ve nefsin isteklerinden kurtulmanın yolunu mürşid-i kâmilden başka kimse bilmez (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 11b, 30b, 33b).

Allah ile kul arasında nurani ve zulmani pek çok mertebe olduğunu belirten Emîr Osman’a göre bu mertebeleri aşip Hakk’a vasıl olmak mürşid-i kâmilsiz mümkün değildir:

“Vücüd-ı insânda nefis vardır ve ‘aķıl ve rûh ve gönül ve ķalb ve cân vardır. Her birisinin müstakîl bi-nefsihî ‘işyanları vardır. Kendülerine göre ‘ibâdetleri vardır. Ve her birisinin günâhlarına münâsib taşfiyeleri ve ‘ibâdetlerine göre tezkiyeleri vardır. Bu taşfiyye ‘ilmîni haķ te’âlâ mürşid-i kâmil ve mükemmilden ğayrı kimesneye ta’lîm itmemişdür” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 23b-24a).

Emîr Osman’a göre bedenin ilmi olduğu gibi kalbin de ilmi vardır. Nasıl ki bedenî hastalıklardan kurtulmak ve sıhhat bulmak için tabiplere müracaat edilir, gönül

⁵ Melamilerde nazar kavramına dair ayrıca bk. Burak Can Deveci, *Sun’ullâh Ğaybî - Şoħbetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 128. Milad Salmani, *Sarı Abdullah Efendi’nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî’si, I. Cilt (İnceleme-Metin)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 199.

marazını gidermek için de mürşid-i kâmile intisap etmek ve ona tamamıyla teslim olmak gerekir. Zira kalbin hastalığının ve sıhhatinin ilmi, mürşid-i kâmile mahsustur (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,29a-29b):

“Kaçan bir kimesnenün kalbinde mäsivä mahabbeti olsa ol vakt hasta olur ve kuvây-ı rühâniyyesine za‘f ‘arızî olur. Kulağı kelâm-ı Hakk’ı istimâ‘dan münka‘tî‘ olur ve dimâğî nefahât-ı ilâhiden nesne almaz olur. Ve gönül göziyle zât-ı mürşidde Hakk’ı müşâhede idemez olur. Ve cânî ‘ışk-ı Hakk’dan hâlî olur ki ğidäsîdur ve mahabbet-i dünyâ ki hamîm ve zaĸkûm meşâbesindendir. Kalbi harâba müteveccih olur ve mahabbetu’llâh şerbetinden zevk itmez, el-‘iyâzu bi’llâh. Pes imdi tâlibe lâzımdur ki mürşid-i kâmile muhkem itâ‘at ide. Tâ kim Hakk te‘âlânun ‘inâyet-i ezeliyyesi ve mürşidün himmetiyle kalb-i tâlibden mäsivä mahabbetini ka‘t idüp Hakk mahabbetiyle memlû kıla” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 30a).

Mürşid-i kâmilin tabiatında anasır-ı erbaadan (ateş, hava, su, toprak) birinin hâkim olduğunu belirten Emîr Osman bunu şöyle örneklendirir:

“Meşelâ nâriyyete gâlib olsa kendüsünde Rabbü’l-enâma ‘ışkı gâlib olur. Ve anuñ fuĸaräsünüñ her birisi ‘aşıĸ-ı şürîde-hâl olur. Ve Hakk tebareke ve te‘âlânun cemâl müşâhedesinden lisânları güng lâl olur. Eger mürşid-i kâmilün havvası gâlib olsa Cenâb-ı Hakk’dan celle celâluhü, nefehât-ı ĸudsiyye ve ilhâm-ı Rabbâniyye fuĸaräsına ğâyetde ifrât ile olur. Ve eger mürşid-i kâmilün âbî gâlib olsa fuĸaräsünüñ züht ve taĸvâsı ve ma‘rifetleri gâlib olur. Ve baĸrı başlı ve gözi yaşlı olur. Kaçan mürşid-i kâmilde hâkiyyet gâlib olsa mürşidün irşâdında sâbit-ĸademliĸi ziyâde olur. Ve Allâh tebareke ve te‘âlâ mezâhirinde zühür iden ĸahra taĸammül ve luĸf gibi ĸahrın da hamd ü şenâsı daĸi ziyâde olur. Ammâ ba‘zî Muhammediyye-meşreb olur. ‘Anâsır-ı erba‘anuñ ki anuñ vücüdünde ğâyet i‘tidâli olur. Her bir şîfat üzere bulunur. ‘İşkında ve ma‘rifetinde ve taĸvâsında ve sâ‘ir kemâlinde ma‘rûf ve meşhûr olur” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259, 47a-47b).

2.2.2. Hâşimî Emîr Osman’ın Tarikatname’sinde Talibin Taşınması Gereken Vasıflar

Tarikatı, “*saliki hakikate götüren yol*” şeklinde tanımlayan sufiler, dinin zahirî ve şeklî kısmı olan şeriatın kurallarına uyulmadan tarikatla hakikate ulaşamayacağını vurgulamış ve bunu ifade etmek için de çeşitli benzetmeler kullanmışlardır (Öngören, 2011, 40/95). Emîr Osman’a göre:

“Şer‘at bir ‘azîm hişâr, tarîkat anuñ iç hişârıdır ve ĸaĸîĸat anuñ içinde bir pâdişâh sarâyı gibidir. Pes imdi bir kişünün şer‘atda noĸşânı olsa tarîkatda noĸşân virür ve tarîkatde noĸşânı ĸaĸîĸatde naĸş virür ve ĸaĸîĸatde eksiklik i‘vicâc-ı ma‘rifete bâ‘ışdır” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 42a).

Zira şeriat, tarikat, hakikat ve marifet birbirlerine gölge hükmündedir. Gölgenin sahibi eğri olunca gölge de eğri olur (Hâşimî, Osman Nuri Ergin OE_Yz_1259_01,42a). Marifet bir yemişi yiyip hazmetmek ise, hakikat yemiş, tarikat çağla ve şeriat çiçek mesabesindedir (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 56b). Çiçek olmadan yemişin vücuda gelmesi mümkün değildir.

Melamilerin şeriata dair yaptıkları bu vurgu kendilerine yönelik mühlit ve zındık suçlamalarından korunma amaçlı bir takiye olarak değerlendirilmiştir (Ocak, 2020, 331). Melamilerin söz konusu eleştirilere maruz kalmasının nedeni ise bu cereyanın zamanla Bâtını bir hüviyet kazanması ve buna bağlı olarak birtakım muhteva değişiklikleri

yaşamadır. İyilikleri gizleme, kötülükleri açığa vurma, bu yolla nefsi aşığılama ve kınayanın kınamasına aldırış etmeme şeklindeki temel prensipleri, şeriata muhalif hareketleri makul ve meşru kılmak adına istismar edilmiş ve anlayışlarında meydana gelen bu dejenerasyon sonucu Melamilere karşı oluşan tepkiler Sünni tarikatları, medrese âlimlerini, sufi müellifleri, devlet ricalini de içine alarak genişlemiştir. Kelâbâzî (öl. 380/990), Kuşeyrî (öl. 465/1072) gibi sufi müellifler çok sert eleştirilere maruz kalan bu harekete karşı ihtiyatlı davranmış ve eserlerinde Melamilere yer vermemeyi uygun görmüştür (Bolat, 2003, 223-225). Melameti; istikamet, kasıt ve terk olmak üzere üçe ayıran Hücvirî (öl. 465/1072 [?]) (2018, 123) ise istikamet ve kasıt şeklindeki melameti makbul görürken, melamette terk yolunu tutanların apaçık bir sapkınlık içerisinde olduğunu belirtmiştir. Şeriati terk etmeyi tercih eden bu üçüncü grubun, dinî hükümlere uymamak adına melameti kullandıklarını ifade etmiş ve sayılarının da giderek çoğaldığını belirtmiştir. Henüz Melamilîğin ilk devirlerinden itibaren görülmeye başlanan bu tahrif, ikinci ve üçüncü devre Melamilîğinin doğuş yeri olan Osmanlı topraklarında da kendisini göstermiş ve asli karakterinden giderek uzaklaşan melamet düşüncesi (Türer, 1985, 47-49; Türer, 1988, 65-67), Sâdık Vicdânî'nin (öl. 1939) ifadesiyle tanınmasını ve tanıtılmasını zorlaştıran acayip bir hâl almıştır (1338, 1/15).

Bayrami Melamilîğine dair yazılmış belli başlı risaleleri okuyucu ile buluşturan Abdürrezzak Tek (2009, 45) ise Melamilîğe kabulde şeri hükümlere titizlikle uymanın temel esas olduğunu, Melamilerin şeriata dair yaptıkları vurgunun takiyye olarak değerlendirilmesine ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtir. Gölpınarlı da (1931, 204), Melamiler eğer takiyye ehli olsalardı aşırı vahdet-i vücütçü görüşlerini de açığa vurmaz, gizlerlerdi der ve Melamilerin şeriata bağlı olduklarını kabul etmenin bir zaruret olduğunu ifade eder. Emîr Osman, tarikat kapısının kendisine açılabilmesi için talibin, öncelikle oruç, namaz, zekât, hac ve sair ibadetlerinin edasına ve kazasına dikkat etmesi gerektiğini belirtir. Talip, hakikat çölünde ancak şeriat ve tarikat kanadı vasıtasıyla hakku'l-hakikat makamına ulaşabilir. Kulun Mevla'sına muhabbetinin en önemli alameti, onun bütün emirlerine uyması, dinî hükümleri eksiksiz yerine getirmesidir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 13a-17b). Zira "*bir kimesneyi seven sevdiği kimesnenün emrine itâ'at idüp nevâhîsinden ictinâb ider*" (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,18a). İbadetlerin "*keşf-i kerâmât*" arzusuyla yapılması ise haramdır ve kulu Mevla'sından uzaklaştırır (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,44b). Melamiler, sûrî keramete kesinlikle ehemmiyet vermemiş (Gölpınarlı, 1931, 196), bunları Allah'a yakınlık alameti olarak kabul etmek bir tarafa istidrac ve hak yolundan ayıran hileler olarak değerlendirmişlerdir (Bolat, 2003, 214).

"Maḥabbetu'llāha tālib olan kimesne keşf-i kerāmāt talebinden ḡayet ḥazer üzere olmak gerekdür tā kim 'ışkına ve maḥabbetine māni' olmaya." (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,42b)

diyen Emîr Osman'a göre de asıl keramet şudur:

"Zirā kerāmāt-ı insān Allāh te 'ālā katunda 'abdiñ rūḥını taḳayyüd-i nefisinden kurtarup ve ḳalbini mäsivā maḥabbetinden taşfiye idüp bi'z-zāt cān u dille Ḥazret-i Ḥaḳḳ'ıñ dīdārına 'aşıḳ ola ve gönli zāt-ı Ḥaḳḳ'a mülḥaḳ ola" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,9b).

Melamilerin üzerinde ısrarla durduğu bir diğer prensip riya ile mücadeledir (Bolat, 2003, 177). Riyanın şirk olduğunu belirten Emîr Osman, şirki iki kısma ayırır.

İlki şirk-i zahîrîdir ve buna puta tapmayı örnek gösterir. Diğeri ise şirk-i hafîdir. Emîr Osman gizli şirki açıklarken şu rivayete yer verir:

“Bir kimse huzûr-ı Hakk’a vardıkda Hakk tebâreke ve te’âlâ buyurmuş ol kimseye ki ‘Kulum! Baña ne ile geldün?’ Ol daği ‘Yâ Rab! Huzûruña îmânla geldüm’ didikde Hakk celle ve ‘alâ daği ‘Kulum! Falân zamanda süt içüp karnuñ ağırdıkda süt karnumu ağırtıdı didün. Bu şirk degül midür?’ buyurmuşlar” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 9a).

İşte şirk-i hafî sebeplere bağlanıp, Müsebbibü’l-esbab’ı, sebepleri var edeni göremektir. Emîr Osman bu iki temel ilkeyi, şeriata riayet ve riyadan kaçınma prensiplerini, zikrettikten sonra ise şu ifadelere yer verir:

“Bir tâlibün şerî’ati nokşân üzere olmasa ve ‘ibâdetine riyâdan ve sâ’ir müfsidât nesnelere daği qarışmasa târîki kemâl üzere olur ve enbiyâ vü evliyâ katında gâyet merğüb olur ve gönli ve cânı ‘ışk-ı Hakk’la mesrûr olur ve kalbi gözi açılıp nûr-ı Hakk’la ‘ayänen zât-ı Bârî’nün evşâfiyla kendi ve zâtını mevşûf görür” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 13b).

Emîr Osman talibin taşınması gereken vasıflardan bahsederken ayet ve hadis iktibaslarıyla düşüncelerini temellendirir. Cenabıhakk’ın “*Nefsini arındır.*” emrinin güzel ahlak şeklinde tefsir edildiğini belirtir ve “*Nefsün libâsı ahlâk-ı hamîde olduğu gibi kalbün libâsı daği mahabbetullâhdur.*” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 17b) der. Talip kalbini Allah aşkı ile doldurmalı, dünyaya meyletmemelidir. Zira Hz. Peygamber: “*(Aşırı) dünya sevgisi, bütün hataların başıdır.*” (Aclûnî, 1351/1932, 1/344-345) buyurmuştur. Emîr Osman, dünyayı denize, insanı ise bu denizde yüzen bir gemiye benzetir. Gemi, içerisine su almadığı müddetçe deniz üzerinde rahatça hareket eder ve hedefine ulaşır. Gemiye suyun dâhil olması ise batmasına sebep olur. İnsan da dünya denizinin gönül gemisine dolmasından, kalbine dünya muhabbetinin girmesinden korkmalıdır. Zira gönül tecelligahtır, Cemâlullâh’a mazhardır. Emîr Osman burada “muhabbet” kavramının altını özellikle çizer:

“Meşelâ bir kimsenin dünyâsı bî-had olsa velâkin gönlinde mahabbeti olmasa, ol kimse fukarâdan ‘ad olunur. Ammâ şol kimsenün zâhirde dünyâsı yok velâkin gönlinde mahabbeti çok, ol kimse ehl-i hakîkat katında ehl-i dünyadan ‘ad olunur. İ’tibâr mahabbetdür” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,45b).

Talibin daima kanaat ehli olması gerektiğini belirten Emîr Osman’a göre kanaat iki kısımdır. Birini huy edinen Allah’a yaklaşırken, diğeri kulu Mevla’sından uzaklaştırır. Dünya nimetlerine kanaat etmek, fakrına razı olup daima Allah’a hamt etmek sebab-i rahmet iken, ibadette kanaat edip vaktin çoğunu dünya işlerine ayırmak sebab-i mihnettir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,18a).

Dünya ve ahiret belalarından kurtulmak isteyen talip Cenabıhakk’ın “*Sabret!*” (Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, 2009, Hûd 11/115), “*Şüphe yok ki Allah sabredenerle beraberdir.*” (el-Bakara 2/153) emrine uymalı ve daima sabır ehli olmalıdır. Allah’ın, az veya çok ihsan ettiği tüm nimetlerine hakkıyla şükretmeli, O’nun lütfunu da kahrını da hoş görmelidir. Zira Hz. Peygamber, “*Kıyamet gününde cennete ilk çağrılacak olanlar; bolluk zamanında olduğu gibi darlık zamanında da Allah’a hamd edenlerdir.*” (Hâkim en-Neysâbü’rî, 1411/1990, 2/706) buyurmuştur (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,21a, 55a, 55b).

Talip, “*Fakirlik, benim övüncümdür.*” (Aclûnî, 1351/1932, 2/87) buyuran Hz. Peygamber gibi fakirliği zenginliğe tercih etmelidir. Emîr Osman, Allah katında fukaranın

hâlinin zengininin hâlinde daha makbul olduğunu ve Allah'ın fakirliği, sevdiği kimselere verdiğini belirtir. Fakirlik ise birkaç türdür. İlki maddi varlığa sahip olmamaktır ki 'hâl-i fakr' tabir olunur. Emîr Osman'a göre, Hz. Peygamberin övdüğü ve övündüğü ise yalnız 'hâl-i fakr' değildir. "Ef'âl-i fakr; şîfât-ı fakr; zât-ı fakr'dır ki bu da kulun Mevla'sı karşısında hiçbir şeye sahip olmadığını idrak etmesi, Hakk'ın varlığında yok olup sıfat-ı Hakk'a ayine olmasıdır (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,21b-23a). Bu mertebede kul: "Oysa sizi de yaptığınız şeyleri de Allah yaratmıştır." (es-Sâffât 37/96) sırrına vakıf olup fâil-i hakikiye yönelir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 21b-23a).

2.2.3. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sinde Manevi Makam ve Mertebeler

Tarikatlar, seyr ü süluk usullerine göre ruhani ve nefساني diye sınıflandırılır. Süluk, Hakk'a ulaşma yolunda belli tasavvufi adap ve erkânın uygulanmasıdır. Ruhani usulde ruh, evrat ve ezkarla güçlendirilerek kötülük odağı olan nefis etkisiz duruma getirilmeye çalışılırken; nefساني usulde nefis, ilk mertebe olan emmarelik vasfından sırasıyla levvame, mutmainne, razıye, marziyye mertebelerine ulaştırılmaya gayret edilir (Öngören, 2011, 40/96). Emîr Osman ruh ve nefsi, insan vücudunda hâkimiyet kurmaya çalışan iki padişaha benzetir:

"Vücüd-ı insânda Allâh te'âlâ rûhla nefsi komışdur. Meşelâ ikisi iki pâdişâh gibidür ve her birinüñ tevâbi'i ve levâhikı vardır. Rûhuñ tevâbi'ına kuvâ-yı rûhâniyye dirler. Nefsün tevâbi'ına kuvü-yı nefsanıyye dirler. Ve 'aklı dağı vücüd-ı insânda müdür yaratdı. Ve rûh-ı insân Haqq'ın ve Resûlullah'ın nâ'ibidür ve nefis İblis 'aleyhi'-la 'ne'nün nâ'ibidür. Ve ikisinün dağı müstakil hizmetleri vardır. Rûhuñ işi dâ'imâ Allâh te'âlâ'nun rızâ-yı şerîfine muvâfık fi'ldür; zîrâ Haqq'ın lutfına mazhar olmuşdur. Ve ammâ nefsün fi'li dâ'imâ fesâddur ki Haqq tebâreke ve te'âlânun kıhrına mazhar düşmesine âlet olmuşdur. Kaçan vücüd-ı insânda nefsi emmâre pâdişâh olsa, o vakit miskîn âdemün dilinden kelimât-ı fâhiş ve gözlerinden haram nazarlar ve ellerinden fesâd işler zühür ider. El-hâşıl cemî'-i havâss-ı zâhiresinde ve havâss-ı bâhtinesinde Allâh tebâreke ve te'âlânun rızâ-yı şerîfine muhâlif işler zühür eyler ve rûhını ten tağında mağbûs eyler ve açlıktan ve şusuzluğdan ve hıyânetden munkaatı olur. Zîrâ gıdâsı ma'rifet-i ilâhiyye ve envâr-ı 'ibâdet olmayıcak gıdâ-yı rûh hâşıl olmaz. Ve ma'ârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı ahâdiyye hod a'mâl-i şâlihanun envârından hâşıl olur. Ve şol kimsenün vücûdında rûh pâdişâh olsa, ol aşıl kimsenün havâss-ı zâhiresinde hayrât u hasenât zühür ider" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,10a, 10b).

Ruhun insan vücudunda hâkim olabilmesi için nefsin isteklerini yerine getirmeyip onu gıdasız bırakmak ve Hakk'ın "Ölmeden önce ölünüz." emrini yerine getirmek gerekir. Zira "nefs ölmeyince rûha hayât müyesser olmaz" (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,8b). Emîr Osman, nefsin ölümünün şeriat kılıcıyla ve mürşid-i kâmilin terbiyesiyle mümkün olduğunu belirtir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,8b). Nefsin mertebelerini sayar ve niteliklerinden bahseder. Nefs-i emare, şehevatin ve şekavetin hâkim olduğu nefistir. Daima kötülüğü emreder. Kibir, öfke, pintilik, haset gibi sıfatlarla Allah'a isyan eder. Hayır ve şerri ayıramaması yönüyle tıpkı bir çocuk, helakına sebep olacak şeyleri görememesi cihetiyle tıpkı bir âmâ gibidir. Ne zamanki nefis, levvame mertebesine ayak basar hâlini ıslaha müteveccih olur. Yaramaz fiillerden hasıl olan karanlık örtüsünden kurtulup, ibadet nurlarıyla nurlanır. Gaflet uykusundan uyanıp, hidayet-i Hakk'a mazhar olur. Bir kötülük işleyecek olsa kendisini kınayıp, işlediği fenalıktan utanır. Pişman olup, tövbe eder. Nefis mutmainne mertebesinde kötü sıfatlarından tamamıyla sıyrılır, züht

ve takvaya erer. Âlem-i esfelden soyulup âlem-i melekûta yükselir. Rabbinin “*Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir.*” (el-Fecr 89/27-30) hitabına mazhar olur. Raziyye mertebesinde her işi Allah’ın emrine uygun işler ve O’ndan razı olur. Yaptığı her işi Allah’ın rızası için yapınca Allah’ın da ondan razı olduğu marziyye mertebesine erer (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,24b-27b).

Mutasavvıfların çoğuna göre bir bedende sadece tek nefis bulunur; kötülüğü emretme (emmare), kötülüğü kınama (levvame), itminana erme (mutmainne), razı olma (raziye), razı olunma (marziyye) gibi hususlar bu tek olan nefsin sıfatlarıdır (Uludağ, 2006, 32/528). Emîr Osman bu duruma şöyle temas eder:

“Ammâ ba’zılar kıatında nefis birdür. Lâkin bu zıkr olunan evşâflar muttaşifa olur. Kaçan ‘iştân üzere olsa emmâre-i bi’s-sü’ olur ve eger hayra mâ’il olsa levvâme olur ve eger tamâm emr-i Haqq’a münkâd olsa mutmainne olur ve cemî’-i ef’âlinde ve evşâfından ve vücûdından fâniye olsa ol vâkte fakr u fâniye olur. Ve Haqq’a ‘âşık olsa nefsi ‘âşık olur” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,27b).

Emîr Osman’a göre; salikin matluba ulaşabilmesi için tarik-i Hak’ta aşması gereken yedi vadi/makam vardır. Bunlardan ilki vadi-i taleptir. Bu vadide salikin gönlüne “*merci’-i aşliyyesine rüçû’ itmek talebi*” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 48a) düşer. Emîr Osman bu vadide yapılması gerekenleri şöyle ifade eder:

“Bu vâdide lâzımdur ki zühd ü takvâsı ziyâde ola ve nefisini murâdât-ı nefsâniyyeden kaç’ eyleye ve cân u gönül ile tâlib-i dîdâr ola. Ve bir ân ve bir sâ’at nâz u niyâzdan hâlî olmaya. Nevminde ve yaķazasında fikri ve ferâseti hâlıkına mülâkat ola” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 48b).

Talep vadisinde, salikin gayret ve çabası kemale erince Allah, ona aşkı kılavuz eyler ve salik ikinci vadi olan aşk vadisine ayak basar. Gönlünde masivaya dair dünyevi veya uhrevi, helal veya haram her ne varsa hepsinden uzaklaşır. Nefsi, aşk potasında kötülüklerden arınır. İman kanadı vasıtasıyla esfel-i safilinden yükselip makamât-ı ulviyyeye ulaşır. Aşk vasıtasıyla masivadan arınıp, saf bir gönle ulaşan salik, artık üçüncü makam olan gurbet makamına ayak basar. Bu makamda kendi varlığı, benliği dâhil cümle manayı terk eden salik, Allah’ın nice kudretine, türlü hikmetine, ilahi sırlara vakıf olur ki onu tatmayan bilemez. Gurbet vadisinde Allah’a niyazını artıran salik, aşkı vasıtasıyla Hakk’ın merhametine mazhar olur ve kurbiyet makamına erişir. Salikin bu makamda elde ettiği yakınlığı koruma ve ziyadeleştirme konusunda dikkatli olması ve “*Hel min-mezîd.*”⁶ diyenlerden olması gerekir. Aksi takdirde makamını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Elde ettiği yakınlığın kendi ibadetleri vasıtasıyla olmadığını ve Cenabıhakk’ın kulun ibadetine ihtiyaç duymadığını idrak eden salik makam-ı istiğnaya ulaşır ve kendi fenasını bilip, Hakk’ın bekasını kavrar. Altıncı makam olan hayret makamında salikin kalbi Allah’ın heybeti karşısında korku ve hayrette kalır. İlahi cezbeyle kendinden geçen salik, bütün varlığından sıyrılıp fani-i mutlak olur. Son makam olan makam-ı vuslatta ise, salikin gönül gözünden perde kalkar. Zahirde ve batında Hakk’ın varlığından ve kudretinden başka bir şey görmez. Hakikat denizinde bir damla olan varlığını birlik denizinde yok eder (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 47b-50a).

6 “...Daha var mı?” (Kâf 50/30).

Manevi makam ve mertebeleri kat etmede rüyalar da büyük önem taşır (Öngören, 2011, 40/96). Emîr Osman, salikin uykuda ve yakazada kendi nefesine işaret eden rüyalar gördüğünü belirtir. Örneğin; aslan gazabına, kaplan kibrine, karınca hırsına, kurt aç gözlülüğüne, tilki hilesine, gelincik hırsına, kedi ikiyüzlülüğüne, çiğ et veya insan eti yemesi gıybet ettiğine, yarasa ise Hakk'ı göremediğine işaret eder. Kendisini kıbleye dönmüş olarak görmesi mürşid-i kâmile yöneldiğine, imam olarak görmesi nefis ve ruhun aşka teslim olduğuna, ehl-i hacca imam olduğunu görmesi ise dinde azamete işarettir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 29a-51b).

2.2.4. Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sinde Nefsi Arındırma Yolunda Uyulması Gereken Metot

Emîr Osman, salikin nefisini kötülüklerden arındırıp, Hakk'ın yakınlığını kazanması için beden ve düşünce itibarıyla kesretten uzaklaşması, uzlet-i tercih etmesi gerektiğini belirtir. Manevi-ruhi bir eğitim metodu olan uzlet, sufînin Allah'a daha fazla ve daha ihlaslı bir şekilde ibadet etmek için dünyevi işlerden kendini soyutlayarak bütün varlığıyla Hakk'a yönelmesini ifade eder (Uludağ, 2012, 42/256). Emîr Osman, Hz. Peygamberin çoğu zaman Hira dağına çıkıp vaktini inzivayla geçirdiğini ve vahyin başlangıcının da bu şekilde olduğunu hatırlattıktan sonra uzletin gerekliliğini vurgular, türleri ve şartları üzerinde durur. Emîr Osman'a göre nefisini ve Rabbini bilmeyi arzulayan salik, fenayı terk edip bekaya yönelmeli, vücut cebelinde halvet-nişin olup bütün varlığıyla Hakk'a teslim olmalıdır. Uzlet ise birkaç türüdür:

“Birisi ‘uzlet-i zâhirîdür. Varup bir küşede halkdan fâriğ olup Hakk'a ‘ibâdet üzerine şâbit-kâdem olmağdur. Ve birisi oldur ki nefsün habâşetlerinden ve Rabbisine ‘isyân itmekden fâriğ ola. Lâkin zâhirde kesretle ihtilâf üzere yürürse kendü sülûkına zarar virmez. Hemân kesret-i şîfâta muttaşif olmadan hâzer ide. Ve birisi oldur ki şîfât-ı nâsdan fâriğ ve şîfât-ı Hakkla mütehallik olmışdur. Lâkin şüretâ halka ve sîreti Hakk te‘âlâdan hâlî olmaz. Ve kalbi mahabbetu’llâh ile memlû olmışdur. Ve birisi dahî bedenini ebdân-ı nâsdan tahliye itmişdür. Ve kalbini mâ-sivâdan taşıfiye itmişdür. ‘İşk’ullâh ruhumu zinde itmişdür. Ve nefsi şehevâtın inkîtâ‘sebebiyle mürde itmişdür. Dâ‘imâ küşe-i mescidde ‘itâf üzerine Hakk’a riyâsız hülûş ile ‘ibâdetde kâ‘im, Mevlâsına hamd ü şenâsin mülâzım itmişdür” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 57a, 57b).

Hakk'ın hakikatini bilmeye talip olan kimsenin gündün güne ibadet ve mücahadesini artırması gerektiğini belirten Emîr Osman özellikle kırk sayısı üzerinde durur. Nitekim Cenâbıhak, kalıb-ı âdemi “*Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman*” (el-Hicr 15/29) teşrifıyla müşerref kılmak için kudret eliyle kırk gün kırk gece tahmîr eylemiş, Hazret-i Mûsâ'ya kırk gün oruçlu bir şekilde kendisine ibadet etmesini emretmiştir. Hz. Peygamber de “*Kim kırk sabah Allah'a ihlaslı olursa, hikmet pınarları kalbinden lisanına akmaya başlar.*” (İbn Ebi Şeybe, 2006, 19/78) buyurmuştur. Nisan yağmurunun da sedefin karnında kırk günde inciye dönüştüğü rivayet edilir (Hâşimî, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,52a). Bu örneklerden sonra Emîr Osman şu ifadelere yer verir:

“Pes imdi bir kimesne kırk gün nâsdan ‘uzlet idüp bir halvet-mekânda mütemekkin olsa ferâ‘ize ve nevâfile cânib-i Hakk’dan emr olunduğı üzere cemâ‘ate mülâzemet eylese, ümîddür ki Bârî te‘âlânun ‘inâyetiyle Resûlullâh’uñ şefâ‘atiyle ve evliyâ‘ullâh’uñ himmetiyle ol tâlibün kalbinde hikmet çeşmeleri zuhûr idüp lisânla nice teşnelerün kalbine cereyân ide” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,58a, 58b).

Halvetin en önemli şartı ise taharettir. Taharet maddi ve manevi pislikten arınmak demektir. Emîr Osman Cenabıhakk'ın “*Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.*” (Mâide 5/6.) emrini hatırlatır ve ‘*Pes imdi şalât-ı zâhirîye tahâret lâzım olduğu [gibi] şalât-ı bâtinîye [dahî] tahâret lâzım*’ der. Taharetin müminler için nefis ve şeytanla mücadelede en önemli savaş aleti olduğunu belirtir (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 58b, 59a).

3. Melamiyye Bağlamında Hâşimî Emîr Osman'ın Tarikatname'sine Dair Bir Tartışma

Hâşimî Emîr Osman, tasavvufi eğitim sürecine dair verdiği bazı bilgilerle Bayrami Melamilerinden ayrılmaktadır. Zira esma yolunu seyr ü sülukun esası olarak kabul eden tarikatlarda şeyhler müritlerini nefis terbiyesi, evrad, ezkar, halvet, riyazet ve rüya yorumlarıyla terbiye ederken, müsemma yolu⁷ olan melameti tavırda aşk, sohbet ve mürşidin nazarı esastır (Öngören, 2010, 39/51). Oysa Emîr Osman'a göre mürşid-i kâmil, sahib-i meşreptir. Cenabıhak, herkesin hâlini ve meşrebini ona bildirdiği için her kişiye mezhebince, meşrebince tasarruf eder. Kimini sohbetiyle, kimini nazarıyla, kimini riyazetle, kimini halvet ve uzletle irşat eder:

“Ve saña ma'lûm ola ki mürşid-i kâmil olan kimesne şâhib-i meşrebdür. Her kişiyi mezhebli mezhebince, meşrebli meşrebince taşarruf ider. Kimisini riyâzetile irşâd ider ve kimini halvetile ve 'uzletile irşâd ider ve kimisini muşâhabetile ve kimisini nazar ile irşâd ider. Ve ba'zı meşrebi irâkdan ve ba'zı meşrebi yakından olmağla irşâd ider. Her kişiyi kendü hâlinde hoş tutar. Zîrâ her kişinüñ hâlini ve meşrebini Bârî te'âlâ aña bildirmişdür” (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 33a).

Bayrami Melamiliginde ayin, zikir, virt, riyazet gibi uygulamalar olmadığı gibi inzivaya çekilmek yerine çarşıda, pazarda, sokakta halkla iç içe yaşamak, halkla birlikteyken Hak'tan gafil olmamak tavsiye edilir. Melamilikte zahiren halkla bâtinen Hak ile olmak esastır (Tek, 2009, 46). Ayrıca Melamilere mahsus zaviye, tekke, dergâh da yoktur. Zira Hacı Bayram Veli'nin vefatıyla Bayramiligin, Şemsilik ve Melamilik şeklinde iki ayrı koldan devam etmesinin nedeni Melamiligin kurucusu Bıçakçı Ömer Dede'nin her türlü tarikat ritüelini reddetmesi (Işın, 1994, 5/381), klasik zühdi tasavvuf anlayışına karşı ileri vahdet-i vücudçu görüşü ön plana çıkarmasıdır (Ocak, 2020, 328). Mustafa Uzun (1997, 16/51):

“Hâşimî Emîr Osman'ın bağlı olduğu kol Bayramî Melâmîlerinin silsilesiyle birleşmekle birlikte tekke açıp âyin, evrâd ve ezkârla meşgul olması melâmet yolundan uzaklaştığını göstermektedir.”

der ve Emîr Osman'ın Melami geleneklerinden uzaklaşmasında o dönemde Bayrami Melamileri aleyhinde yürütülen faaliyetlerin etkili olabileceğini belirtir. Ekrem Işın (1994, 5/383) ise Emîr Osman'ın Melamilik anlayışından uzaklaşmadığını, kendisini dışarıya karşı Bayrami şeyhi olarak göstererek Rumeli Bektaşî kültürüyle yoğrulmuş rint-meşrep bir Melamilik anlayışını Bayramilik görüntüsü altında İstanbul'a taşıdığını ifade eder. Buna Melamilikte “*terkib-i hafa*” denir ve zahiren devlet ile problemi olmayan tarikatlara intisap edip, gizliden gizliye Bayrami Melami gidişatı

⁷ Müsemma yolu için ayrıca bk. Cavit Sunar, *Melâmilik ve Bektaşîlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), 14.

devam ettirmeyi ifade eder. Melamiler, terkiib-i hafaya dair tercihlerini, belirli bir mantık çerçevesinde oluşturmuş, büyük pirlere olan Hacı Bayram Veli'nin bulunduğu silsileyi tercih etmiş ve onun yukarı silsilesini baz alıp çoğunlukla Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarikatlarında hafaya çekilmiştir (Aytekin, 2018, 64-65). Bunun bir örneğini Emîr Osman'ın hayatında görmek mümkündür. Bâtını düşünceleri yaydığı iddia edilen Emîr Osman, idamla cezalandırılan kutupları ile aynı akıbeta uğramamak adına o dönemin nüfuzlu Halveti şeyhlerinden Filibeli Nureddinzade'ye intisap etmiştir (Işın, 1994, 5/383). Nureddinzade'den Halveti tacı giyen Hâşimî, tarik-i Halvetî üzere erbaine dâhil olmuştur (Mehmed Süreyyâ, 1329, 14). Bayrami Melamileri, terkiib-i hafa uygulaması ile Bayrami Şemsi tekkelerinde yer aldıklarında ise kendi yollarının hafî usulünü bırakıp, cehri zikir usulünü uygulamıştır (Aytekin, 2018, 64-65). Nazmi Efendi (öl. 1112/1701) *Hediyyetü'l-ihvân* adlı eserinde Emîr Osman'ın; "tarik-i Bayramî" üzere ayin icra ettiğini belirtmiş ve nüshanın derkenarına biyografi yazarı Süleyman Faik (öl. 1784/1838) tarafından şu ifadeler kaydedilmiştir:

"Seyyid 'Osman Hâşimî Hazretleri Hamza Bâli Ağa vak'asından sonra, esrâr-ı Melâmeti setr idüp, 'âdetâ âyin-i Bayrâmiyye ile reh-güzâr oldular. Hamza Bâli Ağa vak'ası, 'uşşak-ı Melâmiyye-i ilâhiyyeye fütür virmekle, terkiib-i hafâ lâzım geldi." (Nazmi Muhammed Efendi, Nadir Eserler Koleksiyonu, neky01604, 69b-70a).

Emîr Osman'ın *Tarikatname*'sinde Melamilerden farklı olarak halvet ve uzleti tavsiye ettiği satırları, riyazet ve seyr ü sülük hakkındaki ifadeleri, rüya yorumuna dair görüşleri de bu minvalde değerlendirilebilir. Hâşimî'nin halifelerinden Şeyh Mehmed Ledünnî Efendi'nin aşağıda yer verdiğimiz şiiri de Emîr Osman'ın bu yaklaşımına ışık tutmaktadır:

*"Hacı Bayrâm tarikını
Hem Halvetî tarikını
Cem' eyledi ikisini
Seyyid 'Osmân Hâşimî*

*İster iseñ taşîlini
Şerh idemem saña anı
Oldı sâlik Hâk yolını
Seyyid 'Osmân Hâşimî*

*Ezkâr ile evrâd ile
İrşâda me'zûn oldular
Kâsım Paşa'ya geldiler
Seyyid 'Osmân Hâşimî*

*Bu tekyeyi yaptırdular
Şüfîlere tevhîd için
Kâmil mükemmil oldular
Seyyid 'Osmân Hâşimî*

*Zîkr eyleyüp devrân ile
Tevhîd idüp vicdân ile
Envâra vâşul oldular
Seyyid 'Osmân Hâşimî*

*Çok erba'ınlar çıkarıp
Halvetlerde dizler çöküp
'Alemlere kutb oldular
Seyyid 'Osmân Hâşimî" (Mehmed Süreyya, 1329, 48-51).*

Yerleşik tekkesi ve bu tekkesindeki uygulamalarla Bayrami Melamileri'nden ayrılan ve klasik tarikat ritüellerine tabi olan Emîr Osman'ın, Melamilerin hem ulema hem de siyasi otorite tarafından tepki görmesine neden olan vahdet-i vücud ve ehlibeyt tasavvurlarında da Sünni geleneğe yakın ve daha temkinli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Melamiler sırr-ı hüviyetin Hz. Peygamberden doğrudan doğruya Hz. Ali'ye geçtiğini kabul eder (Gölpınarlı, 1931, 198). Emîr Osman ise Hz. Peygamber'in ashabından, hakikat-i Muhammediye mazhar olan ilk kişinin Hz. Ebubekir olduğunu belirtir ve şu ifadelere yer verir:

"Ve Resül-i Mükerrerem hazretlerinin aşhâbından haqîkat-i Muhammediyye'ye evvelâ mazhar olan Ebâbekr idi (r.a.). Zîrâ Hazret-i Resül şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hazret-i 'Ali'ye (r.a.) vaşıyyet eyledi. Mefhûm budur buyurdı ki: "Yâ 'Alî taḥkîk ben Mi'râc gicesi benden soñra ḥilâfeti senûñ çün istedüm. Allâh tebâreke ve te'âlâ imtinâ' eyledi. İllâ Ebûbekr ile 'Ömer hazerâtına degüldür. Daḥî buyurdı ki Yâ Muḥammed nübüvveti senüñle tamâm itdüm ve ḥilâfeti 'Alî ile ḥatm itsem gerekdür. Ve Hazret-i 'Alî'nüñ irzâ' en Ebûbekr hazretlerine bey'atleri delîl-i akvâdur. Zîrâ evliyâ'ullâhda ḥile ve ḥud'a olmak câ'iz degüldür. Hazret-i Resül ḥâl-i ḥayâtında Ebûbekr hazretlerini imâmet maḳâmına geçürüp ve kendüleri aña iktidâ itdükleri şahiddür" (Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01,6b, 7a).

Yukarıda sıralanan hususlar; Hâşimî Emîr Osman'ın zahiren Halveti şeyhlerinden Filibeli Nureddinzade'ye intisabındaki gibi üzerindeki kuşku ortadan kaldırmaya yönelik gayreti olarak yorumlanabilir. Nitekim tasavvuf tarihçisi Hüseyin Vassâf (öl. 1929) da Hâşimî'nin *Tarikatname*'si hakkında bilgi verirken şu ifadeyi kullanır: "*Hamzavilikten tesettür için üstâdane yazılmış bir eser-i mu'teberdir*" (Vassâf, 2006, 2/536). Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde; müellifin *Tarikatname*'sinde -belli bir gayeye matufen- Bayrami Melamileri'nin görüşlerini tam olarak yansıtmadığı görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada ikinci devre Melamiliği olarak adlandırılan Bayrami Melamileri'nin önemli temsilcilerinden Hâşimî Emir Osman'ın mensur *Tarikatname*'si değerlendirmeye alınmıştır. Bunun için öncelikle sekiz nüshası tespit edilen eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda yer alan OE_Yz_1259_01 numaralı nüshası transkribe edilmiştir. Bir makalenin sınırlarını aşacak hacimdeki bu eserin, müellifin mensubu olduğu tarikatın esaslarıyla örtüşen ve ayrışan yönlerini ortaya koyacak pasajları iktibaslarla çalışmaya aktarılmıştır. İlgili kısımlar Bayrami Melamilerin temel prensipleri esas alınmak suretiyle yorumlanmıştır.

Hâşimî, *Tarikatname*'sine Bayrami Melamileri'nin tasavvufi görüşlerinin esasını teşkil eden vahdet-i vücud düşüncesini ve hakikat-i Muhammediye kavramını izah ederek başlamıştır. Eserini kaleme alırken melameti tavra sadık kalıp aşk, sohbet ve mürşidin nazarını ön plana çıkardığı gibi, Melami gelenekle bağdaşmayan halvet, riyazet gibi uygulamaları da nefis terbiyesinde gerekli hususlar arasında zikretmiş ve yine esma yolunu seyr ü sülukun esasları olarak kabul eden tarikatlardaki gibi rüya yorumlarına da yer vermiştir. Tekke açması, ayin, evrat ve ezkarla meşgul olması yönüyle Bayrami Melamilerinden ayrılan Hâşimî'nin Melamilerin hem ulema hem de siyasi otorite

tarafından tepki görmesine neden olan vahdet-i vücut ve ehlibeyt tasavvurlarında da Sünni geleneğe yakın ve daha temkinli bir yaklaşım sergilediği görülmüştür.

Yaşadığı dönemde Bayrami Melamileri aleyhinde yürütülen faaliyetler ve siyasi iktidarın, bu tarikatın mensuplarına uyguladığı ağır cezalar sonucu terakib-i hafa uygulaması ile Melamiliğe mensubiyetini gizlemiş olan Hâşimî'nin, *Tarikatname*'sini de benzer bir tavırla kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında eser hakkında, Bayrami Melamilerin özelliklerini yansıtmadığı gibi bir sonuca varmak mümkün görünürken, aksine Hâşimî'nin eserinde görüşlerini gizlemek suretiyle mensubu olduğu tarikatın önemli bir özelliğini yansıttığı ve eserin tarikatın gizlilik ilkesini örneklediren önemli bir metin olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu metni, tarikat içerisinde pratik bir değere sahip terakib-i hafa uygulamasının yazıya aksetmiş hâli olarak yorumlamak ve tarikatın varlığını devam ettirmeye yönelik bu güvenlik uygulamasının bir uzantısı olarak kabul etmek mümkündür.

Kaynaklar/References

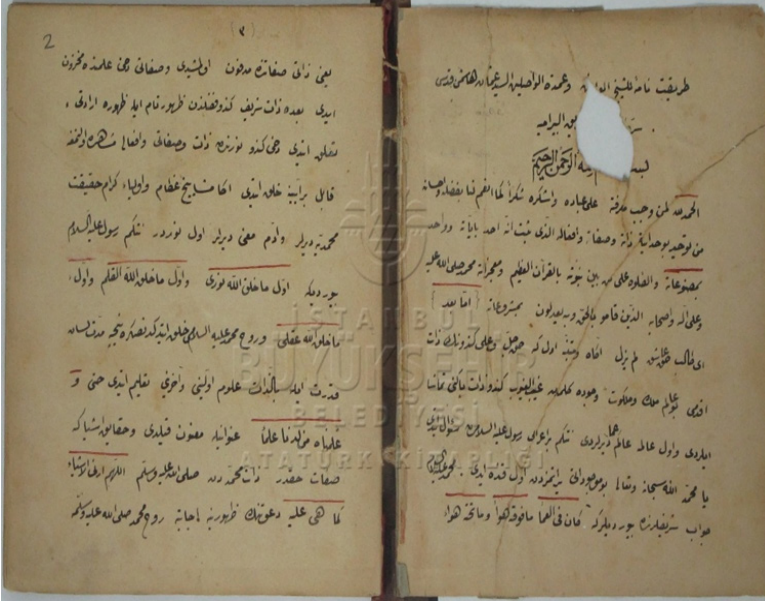
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-. *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nâs*. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Açar, Aymzeliha. *Divançe-i Emir Osman B. Mehmet Sivasî (Çeviriyazı, Tenkitli Metin)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aytekin, Ülker. "Bayrâmî-Melâmilerde Gizlilik Esası". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 3/2, 2019, 218-231.
- Aytekin, Ülker. *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*. Konya: Umde Yayınevi, 2018.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-'ârifin Esmâ'ü'l-mü'ellifin ve Âsârü'l-musannifin*. İstanbul: Behiyye Matbaası, 1951.
- Bolat, Ali. *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333.
- Demirci, Mehmet. "Nûr-ı Muhammedî". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 1983, 239-258.
- Deveci, Burak Can. *Sun'ullâh Gaybî - Şoḫbetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- DİA. "Melâmiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/25-35, 2004.
- Donuk, Suat. *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ed. Derya Örs. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Er, Şaban. *Melâmilik ve Osmânî Devri Melâmîleri*. İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed el-. *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmilik ve Melâmîler*. İstanbul: Elif Kitabevi, 1931.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. nşr. Ramazan Ekinci. İstanbul: Buhara Yayınları, 2013.
- Hâkim en-Neysâbüri. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.
- Hâşimî Emir Osmân. *Kutbüyye*. Amasya: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1072, 1a-147b.
- Hâşimî Emir Osman. *Tarikatnâme*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01, 1b-61a.
- Hâşimî Emir Osmân. *Tefsîr-i Süre-i İsrâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 758/02, 41b-51a.
- Hücvirî. *Keşfu'l-Mahcûb*. nşr. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Işın, Ekrem. "Melâmilik". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/380-586. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

- İbn Ebi Şeybe. *el-Musannef*. thk. Muammer 'Avvâme. 26 Cilt. Beyrut: Dâru Kurtuba, 2006.
- Kara, Mustafa. "Melâmetiyye". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 1987, 561-598.
- Kınalızade Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-Şuarâ*. nşr. İbrahim Kutluk. Ankara: TTK Basımevi, 1989.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Mahmûd Cemâleddîn el-Hulvî. *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*. nşr. Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul: Semarkand, 2013.
- Mehmed Süreyya. *Divânçe-i Hâşimî Emîr Osman Efendi*. İstanbul: Matbaa-i Bahariyye, 1329.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. nşr. Ali Aktan - Abdülkadir Yuvalı - Mustafa Keskin. 6 Cilt. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996.
- Münîrî-yi Belgradî. *Şerh-i Gazel-i Rusûhî*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil YZ A 2927/10, 164b-167b.
- Nazmî Muhammed Efendi. *Hediyetü'l-ihvân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, nekty01604, 1a-173b.
- Ocak, Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler -XV-XVII. Yüzyıllar-*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Öngören, Reşat. "Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/50-52, 2010.
- Öngören, Reşat. "Tarikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/95-105, 2011.
- Özkan, Nevzat. "Tarikatname Türü ve Yunus Emre Divanında Tarikat Adabı ile İlgili Unsurlar". *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*. ed. Fatih Köksal - Ahmet Naci Baykoca. 141-148. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2003.
- Sabitoğulları, Selim. *Balkanlar'da Melâmîlik ve Osmanlı Yönetimi (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sâdik Vicedânî. *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye Birinci Cüz: Melâmîlik*. 4 Cilt. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338.
- Salmanî, Milad. *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, I. Cilt (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Sofuoğlu, Nesrin. "Bayrâmî-Melâmî Bir Şâir: Hâşimî Emîr Osman Efendi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 2015, 155-188.
- Sunar, Cavit. *Melâmîlik ve Bektaşılık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- Şahin, Haşim. "Hacı Bayram-ı Velî'nin Halifesi Emir Sikkini ve Bayramiliğinin Oluşum Süreci". *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*. ed. Mehmet Öz-Fatih Yeşil. 595-603. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Şahin, Haşim. "İkinci Devre (Bayrâmî) Melâmiliğine Genel Bir Bakış". *Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri*. 55-77. Ankara: Tika Kültür Yayınları, 2015.
- Şahin, Oğuzhan. "Rusûhî'nin Kuş Diliyle Bir Gazeli ve Yûsuf Sinânüddîn ile Münîrî'nin Şaire Reddiyesi". *Osmanlı Araştırmaları*, 47, 2016, 209-248.
- Tek, Abdurrezzak. *Bayrâmî Melâmiliği'ne Dair Melâmet Risâleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 2019.
- Türer, Osman. "Melâmet Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler". *İslami Araştırmalar*, 2/7, 1988, 57-67.
- Türer, Osman. "Melâmîliğe Dair". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 39, (1985, 25-51.
- Uludağ, Süleyman. "Âdâbü'l-mürîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/336-337, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/526-529, 2006.
- Uludağ, Süleyman. "Uzlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/256-257, 2012.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Hâşimî Emîr Osman Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/411-412, 1997.
- Ünlütürk, Nesrin. *Hâşimî Emîr Osman Divançesi (Metin-Muhtevâ-Tahtil)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. nşr. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş, 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2006.
Yıldız, Alim. *Sivashlı Şairler Antolojisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
Yusuf Sinanüddin. *Tadlilü'l-Te'vil*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2912/8,111b-120a.

Ekler/Appendices

Ek 1: Makalede esas alınan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki Osman Nuri Ergin, OE_Yz_1259_01 numaralı nüshanın başı (1b-2a yüzü)

Ek 2: OE_Yz_1259_01 numaralı nüshanın sonu (60b-61a yüzü)

